

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 47

2008

With summaries

KØBENHAVN 2008
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på papiromslaget se s. 38.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik III's bibliotek

Om titelvignetten se s. 42.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Grethe Jacobsen, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Niels Krabbe,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Lessebo Design Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob K. Meile
Tryk og indbinding: Rosendahls Fihl Jensen

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-025-4

ANMELDELSER

Koranen. Oversat af Ellen Wulff. Forlaget Vandkunsten, 2006. 540 s.

Koranen er den tekst, der konstituerer islam som religion, og den tekst, alle muslimer derfor lægger til grund for deres livsanskuelse. Koranen anses for dikteret til profeten Muhammed af ærkeenglen Gabriel og er skrevet på arabisk, nærmere betegnet det sprog, der blev talt i den nordvestlige del af Den arabiske Halvø i begyndelsen af det 7. årh. e.v.t. Der fandtes en rudimentær og sparsomt overleveret skrift, baseret på nabatæisk, der blev benyttet til votivindskrifter. Koranen gav anledning til videreudvikling af det arabiske alfabet til tekstbrug i det redaktionsarbejde, der blev iværksat efter Muhammeds død i 632: De hyppige krige med mange faldne tilhængere af Muhammed gjorde det nødvendigt at samle alt, hvad han havde sagt, mens der endnu var nogen, der kunne huske det – Muhammed selv synes ikke at have skrevet sine åbenbaringer ned. Talrige personer i hans omgivelser havde noteret enkelte udsagn og måske hele sûra'er på diverse forhåndenværende materialer, og en redaktionskomité fik til opgave at sætte skik på de løsrevne dele. Herved blev de skrevne koranudgaver til, der først fungerede som hukommelsesstøtte og siden hen blev kanoniseret som islams hellige skrift. Den seneste udgave, der er autoriseret af al-Azhar moské-universitetet, islams øverste religiøse autoritet, udkom i Cairo 1924, og den ligger til grund for Ellen Wulffs oversættelse.

Koranen er fuld af modsigelser, den er stedvis uforståelig, og teksten bæres ikke af nogen logisk fremadskriden eller noget overordnet internt kompositionsprincip – de 114 enkelte kapitler, sûra'er, er arrangeret efter længde, med de længste først (bortset fra indledningsbønnen) og de korteste sidst. Teksten kan og skal fortolkes, er blevet det gennem hele islams historie og bliver det stadig, med yderst forskelligartede resultater, der spænder fra det forsonligt imødekomende til det hævngherrigt konfliktsøgende over for anderledes tænkende inden for såvel som uden for islam.

Og nu kan enhver, der læser dansk, selv slå efter i teksten og tage prædikanten på ordet. Ellen Wulffs komplette oversættelse til nutidigt dansk giver en filologisk velfunderet og ikke-konfessionel indgang

til koranens sammensatte verden af genkendelige og nye motiver fra den mellemøstlige kulturkreds i det første årtusind e.v.t. Der spores jødiske, kristne og iranske sammenhænge, der er nyfortolket stof fra den arabiske halvø, der er originalitet, og der er et tydeligt stilpræg, som afspejler religionsstifteren Muhammeds inspiration, mest mærkbart i de korte, tidlige kapitler, men fastholdt teksten igennem. Oversættelsen gengiver sproget fint, snarere lidt afdæmpet end dramatisk skarpt, som teksten ellers godt kunne lægge op til i formanende passager. Det er nøgtern formidling, der respekterer ordlyden uden at tage stilling for eller imod det religiøse indhold.

Koranen kan ikke oversættes, siger den muslimske tradition; men koranen *kan* oversættes – lige så lidt og lige så meget som enhver anden litterær tekst. De i nogle sura'er gennemgående rim kan ikke med held gengives på dansk, og konnotationer kan gå tabt – men tekstens indhold kan uden væsentlige tab overføres.

Der er dog et antal steder, hvor meningen ikke er klar, fx i sura 24:31 og 33:59, der begge handler om tildækning af kroppen – og bruges i den stadig aktuelle debat som argument for hel eller delvis tilsløring:

Ellen Wulff

Sura 24 Lyset

30 Sig til de troende mænd, at de skal holde øjnene for sig selv og vogte over deres køn. Det er mere renfærdigt for dem. Gud er fuldt vidende om, hvad de laver.

31 Sig til de troende kvinder, at de skal holde øjnene for sig selv og vogte over deres køn; de må ikke fremvise deres pryde, bortset fra det deraf, der er synligt, og de skal lægge deres hovedslør hen over deres halsudskæring. [...]

A.S. Madsen¹

Sura 24 al-Nûr

31 Og sig til de troende mænd, at de (på samme vis) skal sænke deres blikke (når de møder andres kvinder) og bevare deres dyd. Dette er renere for dem. Allah er sandelig vel vidende om, hvad de gør.

32 Og sig til de troende kvinder, at de (på samme vis) skal sænke deres blikke (når de ser fremmede mænd) og bevare deres dyd og ikke åbenbare deres (naturlige og kunstige) skønhed, undtagen hvad der er åbenbar af den, og at de skal trække deres hoveddække sammen om deres bryster [...]

De vanskelige ord er her *khumur*, flertal af *khimâr*, og *djuyûb*, flertal af *djayb*.

Khimâr forklares af klassisk arabiske ordbøger temmelig ubestemt som "alt, hvad der dækker og skjuler for blikke" uden nærmere an-

¹ *Koranen*. På dansk ved A.S. Madsen. Kbh., Borgen 1967. 3 bd. Også med arabisk tekst.

givelse af, hvor meget af kroppen, der dækkes. De to anførte oversættelser vælger begge en fortolkende gengivelse: hhv ‘hovedslør’ og ‘hoveddække’.

Djayb betegner “en lodret brystfold (i en skjorte eller en kjortel), der tjener til lomme”. Oversætterne vælger her ret forskellige fortolkninger: hhv. det forsigtigt dragtbeskrivende ‘halsudskæring’ og det tekstfjerne, fristelsesforklarende ‘bryster’.

Ellen Wulff

Sura 33 Forbundsfællerne

59 Profet! Sig til dine hustruer og dine døtre og til de troendes kvinder, at de skal trække noget af deres overklædning ned over sig Således vil de lettest blive genkendt og ikke blive forulempet. Gud er tilgivende og barmhjertig.

A.S. Madsen

Sura 33 al-Ahzab

60 O, du Profet, sig til dine hustruer og dine døtre og til de troendes kvinder, at de skal trække deres ydre kåbe tæt sammen om og over sig (når de går ud). Dette er det bedste, så de kan kendes, og så de ikke forulempes. Og Allah er Tilgivende, Barmhjertig.

Det, der her frembyder vanskeligheder er ordet *djalâbîb*, flertal af *djilbâb*, der betegner “en meget rummelig overklædning” uden nærmere specifikation, fx af om den dækker hovedet.

Der er en række af sådanne uklarheder i teksten, og der forekommer ord, som ellers ikke kendes i arabisk – eksempelvis *şirât* (i *sûra* 1) i udtrykket *al-şirât al-mustaqîm* “den lige vej (til frelsen)” og *şamad* “den evige” (i *sûra* 112). *Şirât* er det nærliggende at antage lånt fra latin *strata* “vej” via et kristent miljø, og for *şamad* har F.O. Hvidberg-Hansen påvist sproghistorisk slægtskab med et tilsvarende ord i oldkirkesyrisk med betydningen “massiv, helt igennem ægte”.

For at give et helhedsindtryk af gengivelsesmuligheder og stilvariationer sammenlignes nedenfor *sûra* 81 i Ellen Wulffs version med to andre danske oversættelser.

F.O. Hvidberg-Hansens oversættelse² er ikke-konfessionel og hviler på et semitisk-filologisk grundlag, der tager den hebraiske bibel såvel som muslimske kommentatorer i betragtning og derved sætter koraneteksterne ind i en religionshistorisk sammenhæng. Noterne henviser altovervejende til vestlig videnskabelig faglitteratur og vestlige, tekst-kritiske udgaver af centrale arabiske tekster, med enkelte undtagelser.

² *Koranen i udvalg*. Udgivet af Finn O. Hvidberg-Hansen; udvalg, oversættelse, indledning og noter ved Finn O. Hvidberg-Hansen. København, Spektrum 1997. 214 s.

A.S. Madsens oversættelse er klart konfessionelt betinget og hviler på muslimsk faglitteratur og enkelte, mindre ordbøger. Noterne giver en muslimsk-faglig fremstilling, ofte med udgangspunkt i forklaringen af et arabisk ord.

F.O. Hvidberg Hansen	Ellen Wulff	A.S. Madsen
Sammenrulningen	Indhyllingen	[oversætter ikke titlen]
I Allahs, Forbarmerens, den barmhjertiges navn!	I den nådige og barmhjertige Guds navn.	1 I Allahs den Nådiges den Barmhjertiges navn.
1 Når solen rulles sammen,	1 Når solen hylles ind,	2 Når solen formørkes,
2 og når stjernerne styrter,	2 og stjernerne styrter ned,	3 Og stjernerne fordunkles,
3 når bjergene sættes i bevægelse,	3 når bjergene sættes i skred,	4 Og bjergene udjævnes,
4 og når de timåneders-drægtige kameler forsømmes,	4 og kamelerne, drægtige i tiende måned, forsømmes,	5 Og de ti-måneders-svangers kameler forsømmes,
5 når de vilde dyr samler sig,	5 når de vilde dyr drives sammen,	6 Og når de vilde dyr samles sammen,
6 og når havene bringes til oversvømmelse	6 og havene bringes i kog,	7 Og når havene strømmer sammen,
7 når sjælene forenes,	7 når sjælene sættes sammen i par,	8 Og når menneskene bringes (nær) til hinanden,
8 og når den levende begravede (pige) spørges om,	8 og den levende begravede spørges om,	9 Og når den levende begravede pige spørges om,
9 for hvilken forséelse hun dræbtes,	9 for hvilken brøde hun blev dræbt som spæd,	10 for hvilken forbrydelse hun dræbtes?
10 når skriftbladene foldes ud,	10 når skriftsiderne bredes ud,	11 Og når skrifterne udbrede,
11 og når himlen rives bort,	11 og himlen rives bort,	12 Og når himmelen lægges blot,
12 når Helvedsbranden antændes,	12 når helvedesilden bliver antændt,	13 Og når helvede antændes,
13 og når Haven (Paradiset) bringes nær,	13 og Haven bringes nær,	14 Og paradiset bringes nær,
14 da skal enhver sjæl erfare hvad den har udrettet.	14 da ved enhver, hvad han har medbragt.	15 Da vil enhver sjæl vide, hvad den har frembragt.
15 Dog nej, jeg sværger ved de tilbageløbende (planeter),	15 Nej, jeg sværger ved planeterne,	16 Nej, jeg sværger ved dem, der trækker sig tilbage (under deres fremmarch),

16 de henvandrende og forsvindende,	16 der løber deres bane og går i skjul,	17 Dem, der iler fremad og (samtidig) falder tilbage,
17 og ved natten når den mørkner	17 ved natten, når den falder på,	18 Og natten, når den begynder at svinde,
18 og morgenen når den lufter,	18 og ved morgenen, når den gryr!	19 Og morgengryet, når det begynder at ånde,
19 visselig er det en ædel udsendings tale,	19 Dette er en ædel udsen- dings ord,	20 At dette er visselig et ord (åbenbaret til) et ædelt Sendebud,
20 med styrke, hos tronens besidder, vældig,	20 med magt og indflydelse hos tronens Herre,	21 Udstyret med magt, sikkert stående for tronens Herre,
21 adlydt, fremdeles tro- værdig.	21 adlydt og troværdig.	22 Adlydt (af sine tilhænge- re) og tro (mod sit hverv).
22 Og jeres fælle er ikke dæmonbesat!	22 Jeres frænde er ikke besat.	23 Jeres bysbarn (I Makka- nere) er ikke besat.
23 Han har virkelig set ham i den klare horisont,	23 Han så ham i den klare horisont,	24 Han så Ham visselig på den klare horisont,
24 og han er ikke hårdnak- ket angående det skjulte,	24 og han er ikke karrig med det skjulte.	25 Og han er ikke nærig, hvad det usete [fremtiden] angår.
25 og ej heller er det en forbandet satans tale -	25 Det er ingen bortstøvet satans ord.	26 Og det er ikke et ord af en forbandet satan.
26 hvor vil I hen?	26 Hvor vil I gå hen?	27 Hvor vil I da gå hen?
27 Se, det er intet uden en formaning for menne- skene,	27 Dette er blot en påmin- delse til alverden,	28 Det er kun en forma- ning for alverden,
28 for dem af jer, som vil gå i rette kurs.	28 til enhver af jer, der gerne vil være retlinet.	29 Således at den, der vil blandt jer, kan vandre ad den rette vej.
29 Men I vil ikke medmin- dre Allah vil, verdens Herre!	29 Men I vil kun, hvis Gud vil, alverdens Herre.	30 Og I ville ikke, med- mindre Allah, verdens Herre Herre, havde villet.

Sammenfald mellem koraniske motiver og stof i andre religiøse tekster, især den hebraiske bibel, forklares traditionelt af muslimer med, at det samme budskab er blevet nedsendt til jøder, kristne og muslimer, men at jøderne og de kristne har forvansket budskabet, der først fremstår klart og uforfalsket i koranen.

Ellen Wulffs koranoversættelse har givet afkald på noter og kommentarer, som teksten ellers i den grad kalder på, at den arabiske

filologi er udsprunget af behovet for at forstå, hvad der står, lige som den islamiske teologi er udsprunget af bestræbelserne på at forstå meningen med det. Mens vi venter på et fyldigt dansk kommentarværk har forlaget Vandkunsten – heldigvis for den danske læser – i 2003 udgivet en anden bog, der er god at have ved hånden under læsningen: *Koranen. En meget kort introduktion* af Michael Cook (foruden adskillige andre gode islam-relevante titler). En dyberegående, dansk fremstilling af koranens tilblivelseshistorie findes i *Muhammads liv* af Frants Buhl, 3. udgave ved F.O. Hvidberg Hansen 1998.

Stig T. Rasmussen

Harald Ilsøe: *Biblioteker til salg. Om danske bogauktioner og kataloger 1661-1811*. Museum Tusulanums Forlag 2007. 261 s. (Danish Humanist Texts and Studies 31).

Bokhistoriske studier, både i nyere, mer sosiologisk retning, og i eldre, mer fysisk eller 'materiell' forstand, er et voksende felt. Av og til kan det riktignok virke som om unge forskere tror de finner opp kruttet nok en gang. De har ikke fått med seg bokhistoriske arbeider fra 1900 til 2. verdenskrig, og vandrer på oppgatte stier nok en gang. Ikke så med Harald Ilsøe. Han er en av de forskere som i sine arbeider har satt ned nye merkestener innen nordisk bokhistorisk forskning, for eksempel i de siste års artikler om forlagsbind. Hans arbeider bærer preg av møysommelig og nitid arbeid, flid og fantasi.

Ilsøes nyeste bidrag til nordisk bokhistorie omhandler 150 års danske bokauksjoner og kataloger. Boken har tre vel avgrensede 'kapitler': et forord på vel én side, en innledning på ca. 35 sider og den kronologisk ordnede fortegnelse over katalogene på litt under 200 sider. I tillegg finnes en liste over litteratur og forkortelser, registre til de identifiserte håndskrifter, inkunabler og danske trykk fra før 1601, samt et navnerregister.

I forordet trekker Ilsøe opp rammene for arbeidet. Her fremgår det at han ikke har hatt til hensikt å gi en fullstendig oversikt over de bokauksjonskataloger som måtte kunne finnes rundt om i Norden. Det Ilsøe vil med denne boken er å gi til beste sine mer eller mindre omfattende annoteringer av 430 bokkataloger i det angjeldende

tidsrom. Han sier klart fra om at 'der i landsarkivernes skifteakter kan findes både trykte og utrykte kataloger, som ikke er bevaret andetsteds og i øvrigt rækker af auktionsprotokoller med vurderings- og salgspriser samt købernes navne. Hertil er der kun undtagelsesvis givet henvisning.'

I innledningen gir Ilsøe et resumé over bokauksjonenes historie, med særlig vekt på de danske bokauksjoner. Samtidig redegjør han for arbeidet med å tilføre katalogene de opplysninger han har sittet inne med, opplysninger han ønsker å gi videre til hjelp for senere forskere: 'en forhåpentlig nyttig samling bibliografiske antegnelser om eksisterende og tabte kataloger'.

Hovedkapittelet i boken er den kronologiske gjennomgåelse av auksjonskatalogene. Her øser Ilsøe av sin viden om bøkernes proveniens, skjebne, vandring rundt i riket og andre opplysninger av interesse, og yter dermed det han beskriver som 'et bidrag til de danske privatbibliotekers og bog- og håndskriftoverleveringens historie'.

Jeg satte stor pris på Ilsøes praktiske grep om detaljene i auksjonskatalogene. Det er nyttig for videre arbeid å vite hva det kostet å få laget en katalog, hvem som vanligvis sto bak det praktiske arbeidet, hvor mange eksemplarer katalogene var trykket i etc. Det er også greitt å få hans diskusjon om hvor pålitelig opplysninger om tid og sted for selve auksjonen kan være. I en ellers nøktern sakprosa hender det også at Ilsøe også kommer med personlige bemerkninger. Han omtaler s. 15 en katalog fra 1759 og i den opplyses at katalogen er å få hos prokurator Hiortelund fra 1. juni (1759): 'ret mærkværdig at få at vide, når man står med katalogen i hånden'. Slike bemerkninger gjør at jeg, som leser, nesten får en personlig kontakt med forfatteren, og det liver opp i et ellers nokså tørt materiale.

I innledningen s. 19 nevner Ilsøe at bøkene vanligvis er 'ordnet i store emnegrupper, hvorunder de enkelte titler er vilkårlig plassert...', men at det er en hjelp for senere brukere av katalogene at de i hvert fall er ordnet etter format. På samme side noterer han om Luxdorph at han var 'fordringsfuld' i sine krav til en katalog. Luxdorphs fordringsfullhet besto i at han ønsket inkorporert i katalogen opplysninger bl. a. om notater og antegninger inne i de enkelte bøker. For senere bokhistorikere er jo andres kommentarer i et verk av stor interesse. Da blir en auksjonskatalog en enda mer interessant innfallsvinkel til bokhistorie.

Jeg fascineres av Ilsøes grundighet, kanskje særlig når han rydder opp i fortidens synder, som s. 30 hvor han konstaterer at Det Kongelige

Bibliotek har 'haft en ureflekteret tilbøjelighed til at sætte ligheds-tegn mellem bolig- og bogejere ...' og derpå viser, på en elegant måte, at han har drevet grundigere undersøkelser i marken enn gjort i *Bibliotheca Danica*. Som et supplement til Ilsøes opplysning i note 16, s. 14 om at katalog over auksjonen etter Christian Colbjørnsen kun skal finnes i Norge kan jeg opplyse at Nasjonalbiblioteket eier ett eksemplar av katalogen, og at det der, som i andre kataloger, er rettelser på tittelbladet.³

Det Kongelige Biblioteks kataloger og *Danske Provinstryk* gir opplysninger om ca. 1500 kataloger, inklusive kataloger over norske bok-auksjoner, fra 1661-1800. Ilsøe hevder at dette bare dokumenterer en del av de auksjoner som har foregått. For eksempel eksisterer ikke så mange kataloger fra tiden 1720-1750. Ilsøe kan selvsagt ikke bevise at aktiviteten i dette tidsrom var like stort som før eller etter, men han mer enn antyder at en slik utvikling er vel så sannsynlig som at aktivitetsnivået skulle ha sunket.

Hvis jeg forstår Ilsøe rett, har Det Kongelige Bibliotek til tider hatt som politikk ikke å ta opp i sine samlinger småtrykk som kataloger over løsøre eller lignende. Siden en del auksjonskataloger, i hvert fall i Norge, inneholdt fortegnelse over både løsøre og bøker, er jo det trist for senere tiders bokhistoriske studier. Den norske politikk, gjennomført ved Universitetsbiblioteket i Oslo, hadde alt fra starten en noe videre definisjon av samlingspolitikk. Om dette skyldtes at vi har hatt færre trykksaker å forholde oss til, eller at vi har hatt et annet syn på pliktavlevering, vet jeg ikke. Uansett eier Nasjonalbiblioteket nå en god del kataloger som ikke finnes ved Det Kongelige Bibliotek. Når Det Kongelige Bibliotek har 1500 kataloger, og vi likevel ikke tilnærmevis kommer opp i slike tall, er det rimelig å anta at forskjellen skyldtes den store rikdom i Danmark og den tilsvarende fattigdom i Norge. Sagt på en annen måte, vi ser hvilken sentral rolle København spilte for bokomsetningen i dobbelt-monarkiet i perioden frem til 1814.

Her må jeg skyte inn at jeg er litt usikker på hva forfatteren har lagt i begrepet 'Om danske bogauktioner'. Side 10 nevner han at det

³ Fortegnelse...Christian Colbjørnsen...imod betaling 'til Cancellirad og Procurator Top, boende i Skidenstrædet no 62 og 63, hvor [saavel som paa Auctionstedet] denne Fortegnelse erholdes.' Ordene i skarpe klammer er strøket over i Nasjonalbibliotekets eksemplar. Innførlene i katalogen er for øvrig ordnet efter emne og format.

'19. dec. 1693 kom en almindelig auktionsforordning gældende for Danmark og Norge'. Videre henviser han, s. 12, til de vel 1500 kataloger fra 1661 - 1800 som er bevart i Det Kongelige Bibliotek, 'heri indbefattet kataloger trykt i Norge'. I fotnote 35 henviser han videre til 'De tidligst registrerede (små) kataloger over norske bogauktioner...'. Han har også en henvisning til Leiv Amundsens oversikt over norske bokauksjoner, trykket i *Norvegica*, Oslo 1933⁴. I følge det han selv sier i fotnote 75 har han kun trukket veksler på Leiv Amundsens bibliografi i ett tilfelle. Jeg kan heller ikke se at han har benyttet Francis Bulls gjennomgåelse av norske bokfortegnelser fra det attende århundre, trykt som et tillegg, ss. 233-238 i boken *Fra Holberg til Nordal Brun*.⁵ Det er ikke noen spesiell grunn til at Ilsøe skulle ha benyttet disse kilder, det står som nevnt intet sted noe om at forfatteren har tilstrebet fullstendighet. Men det hadde kanskje vært ønskelig, i hvert fall sett fra norsk side, om Ilsøe hadde gjort litt mer rede for hvordan den katalog som nå foreligger var kommet i stand. Jeg vil tro at hans katalog vil bli stående som referanse i lang tid, og da kunne det ha vært nyttig å vite litt mer presist hvilke begrensninger Ilsøe har satt for sitt arbeid.

Jeg vil gi en liten antydning om hvor omfattende eller mangelfull Ilsøe er når det gjelder norske auksjoner frem til 1800. Ilsøe omtaler godt over tredve 'norske' auksjoner som Bull ikke har med i sin oversikt. På den andre side har Bull gjennomgått godt over førti bokfortegnelser som ikke er omtalt hos Ilsøe. Praktisk talt alle de bokfortegnelser Bull omtaler er auksjonskataloger. Når det gjelder Leiv Amundsen omtaler han 47 auksjoner i Christiania fra 1700-tallet. Noen finnes også hos Ilsøe, andre er ikke nevnt. Likeledes er det, under innførselen Fortegnelse i Halvorsen, flere kataloger som Ilsøe ikke nevner. Riktignok åpner Ilsøe sitt forord med at 'Udgangspunktet ... har været lejlighedsvis strejftog i de gamle bogauktionskataloger foretaget gennem mange år', men jeg kunne ha ønsket meg en klarere presisering av akkurat hvilke kriterier som lå til grunn for de valg som er gjort.

⁴ Leiv Amundsen: Bokauksjoner i Christiania på 1700-tallet s. 227 - 238 i *Norvegica. Minneskrift til femti-årsdagen for opprettelsen av Universitetsbibliotekets Norske avdeling. 1883 . 1. januar . 1933*. Av Universitetets tjenestemenn.

⁵ Francis Bull: *Fra Holberg til Nordal Brun. Studier til norsk aandshistorie*. Kristiania 1916. 247 s.

Jeg har et par andre uavklarte punkter i det materiale vi blir presentert for.

Når Ilsøe ikke opplyser noe om en katalogs størrelse, betyr det at han ikke har sett den, eller at innholdet er så ubetydelig at han ikke har brydd seg med en videre beskrivelse? Hadde det vært en ide å ha en standard eller en mal for beskrivelse av de fysiske katalogene, med anslag over antall bøker eller sider alt etter hvilke opplysninger som fantes?

Jeg har også et par petitesser:

Jeg registrerer at etternavnet til [Herman Waldemar] Schmettau (s. 166) staves, både i Halvorsen og i BIBSYS som SCHMETTOW, mens Ilsøe, naturlig nok staver det Schmettau fordi det er stavemåten i *Dansk biografisk leksikon*. For det videre bibliotekssamarbeid i Norden hadde et autoritetsregister over nordiske navn vært nyttig.

Når det gjelder noen kataloger hvor Ilsøe oppgir omtrentlig tittel, så som s. 201 ad Albert H. Meyer, lurer jeg på hvorfor han gjengir beskrivelsen fra *Nordisk leksikon for Bogvæsen* snarere enn den bibliotekinnførsel som tross alt finnes i den norske bibliotekskatalog BIBSYS.⁶

Tilsvarende ved auksjonen over Hans Speilberg (s. 218) som foregikk i Arendal og hvor Ilsøe siterer fra katalogen at den hadde 'en stor og sielden Samling af danske Bøger'. Men i selve katalogen opplyses også at den er trykket i Kristiansand i 1793. Det kunne jo ha interesse for en som studerer trykkehistorien til en liten småby i Norge.

På den annen side nevner Ilsøe (s. 18) at en dato for Ole Irgens auksjon er endret i NBOs eksemplar. Det stemmer. Jeg sjekket vårt eksemplar i arkivet, og der var også auksjonsdato endret med blekk fra 6 maji til 4. september, som Ilsøe beskriver i kataloginnførselen, s. 230.

Fra 1750 dekker Ilsøe samme periode som en nylig fremlagt doktoravhandling ved Universitetet i Oslo av Lis Byberg⁷. Hun har gjennomgått 145 auksjonskataloger fra Norge i perioden 1750 – 1815. En

⁶ Bibliotheca Meyeriana eller Fortegnelse over afgagne Hr. Albert Henrich Meyers efterladte gode og vel conditionerede Bog-Samling, som Mandagen den 25. Septbr. 1786 ved offentlig Auction udi Stervboe-Huuset paa Lunggaarden i Bergen skal blive bortsolgte. - Bergen, 1786. - 23 bl. Gjengitt fra BIBSYS.

⁷ Lis Byberg: *Brukte bøker til bymann og bond. Bokauksjonen i den norske litterære offentlighet 1750-1815*. [Oslo], Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo 2007. 399 s. (Acta humaniora ; nr. 318).

av hennes teser er sammenfallende med Ilsøes om at 'bogauktionerne simpelthen [blev] den dominerende form for bogomsætning til ind i 1800-tallet'. (Ilsøe, s. 12). Både Ilsøe og Byberg fremhever det sosiale ved auksjoner i den tiden. Ja, Bybergs avhandling har som hovedtese at i Norge var auksjonen hovedsted for bokkjøp i perioden, og et sted hvor bokglade mennesker kunne møtes.

En konklusjon å trekke fra både Ilsøe og Byberg er at det finnes materiale om bokauksjoner mange steder. For å få en tilnærmet god oversikt bør man, i tillegg til tidligere bibliografiske arbeider, inklusive Byberg, også oppsøke arkivverket – som Ilsøe også understreket i sitt forord.

Ilsøe og Byberg synes også enige om at katalogene til tider var mangelfulle – sett med våre øyne. Men om de var det sett med samtidens øyne er vel mer usikkert. De som befant seg innenfor den boklige kunnskapsverden hadde kanskje nok med de opplysninger som ble gitt, og hadde muligens andre preferanser eller markører å gå efter når de skulle handle bøker. Jeg er for øvrig litt usikker på hva Ilsøe mener når han, ad auksjon over Christopher Nyrop (s. 122) sier at 'Katalogen er slet affattet'. Den er delt opp i folio, kvart etc., som mange andre kataloger om hvilke slike karakteristikk ikke faller. På Nyrops katalog står for øvrig: ...quorum Auctio habebitur Christiansandiae die ... Junii 1734. Er det Ilsøes mening at katalogen er 'slet affattet', eller refererer han her til den kilde han oppgir? Kanskje har det vært flere enn Hans Gram som 'havde det besindige standpunkt, at en auksjonskatalog ikke var det samme som en bibliografi' (s. 19)?

Ilsøe berører flere ganger situasjonen i Norge, igjen ut i fra en praktisk synsvinkel. Samtidig presenterer han informasjon om hvilket nettverk som fantes mellom landene, særlig på 1700-tallet. Det er jo interessant for meg å lese at en katalog i 1751 (s. 25) ble sendt til Norge før den ble distribuert i Danmark. Kunnskap om hvilke nettverk og kommisjonærer som fantes skulle det i det hele tatt vært interessant å vite mer om. Det må bli et fascinerende emne for en forsker en gang i fremtiden.

Men når jeg nå i disse dager selv arbeider med norske boksamlinger på 1800-tallet, er jeg glad for alle opplysninger som jeg kan finne om bokauksjoner i eldre tid og jeg er sikker på at Ilsøes bok vil bli et av de verk jeg til stadighet må konsultere i det videre arbeid.

Elisabeth S. Eide

H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior. 1-3. Udgivet med indledning og kommentar af Niels Oxenvad. Fynske Studier XXI. Forlaget Odense Bys Museer 2007. 396 s. + 398 s. + 411 s.

“Kjære Fru Melchior! Nu synes det mig næsten for længe, siden at jeg fik Brev fra Dem; De har forvænt mig! De er den af alle Veninder der har skrevet oftest og de længste Breve, det skjønner man paa.” Således skriver H.C. Andersen til Dorothea Melchior den 20. juni 1866 fra Setubal under sin mere end syv måneder lange rejse til Portugal. Umiddelbart kunne man måske fristes til at tage det for smiger, men det statelige og rigt illustrerede trebindsværk med H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior udgivet af den tidligere direktør for Odense Bys Museer og mangeårige leder af H.C. Andersens Hus Niels Oxenvad beviser klart det modsatte.

H.C. Andersen havde lige fra sin tidlige ungdom et umætteligt behov for at meddele sig, hvad enten det var i form af digterværker, breve eller dagbogsskrivning, og han var kun 27 år, da han skrev sin første selvbiografi, den såkaldte *Levnedsbog*, der dog først udkom posthumt i 1926, men til gengæld siden da regnes for en af de vigtigste kilder til belysning af hans unge år. Behovet for at skrive breve og føre dagbog blev ikke mindre med årene. Fra 1860 førte han hver dag dagbog, og store dele af hans trykte korrespondance stammer netop fra de sidste femten år af hans liv. Det gælder således to af de fire bind med brevvekslingen med Edvard og Henriette Collin, korrespondancen med den unge Jonas Collin, brevene til Henriette Scavenius på Basnæs, brevvekslingen med Mimi Holstein og sidst men ikke mindst de mange breve, han vekslede med familien Melchior i de sidste seksten år, han levede. Af de 415 trykte breve i Oxenvads udgave, hvoraf de 293 er fra Andersen og 122 til ham, er i øvrigt kun de elleve fra årene 1859 til 1864. At brevvekslingen har været langt større fremgår af indledningen og listen over savnede breve. Mindst 156 breve savnes i dag. Og der kan have været flere, vi blot ikke har kendskab til.

I løbet af 1850'erne begyndte det at tynde ud i kredsen af H.C. Andersens venner fra ungdommens dage. Henriette Hanck, med hvem han førte en stor korrespondance, der er en meget vigtig kilde til belysning af tilblivelsen af hans digtning i 1830'erne og første halvdel af 1840'erne, døde i 1846. H.C. Ørsted døde i 1851. I 1855 døde hans nære ven Christian Wulff, og 1858 omkom dennes søster Henriette

Wulff ved en skibsbrand på Atlanterhavet. Korrespondancen med de to sidstnævnte er måske de vægtigste til forståelsen af kunstneren H.C. Andersen, fordi han ikke mindst i Jette Wulff fandt, hvad man sikkert i vore dage ville kalde en fremragende sparringspartner. Hun lagde aldrig fingrene imellem i sin kritik af hans værk, og det samme gjaldt i øvrigt digtervennen B.S. Ingemann, der døde i 1862 og med hvem brevvekslingen intensiveredes i løbet af 1840'erne og 50'erne, hvor Andersen for alvor nåede international berømmelse og vel også kulminerede som digter. Den gamle Jonas Collin døde i 1861, men siden skoleårene havde korrespondancen med ham aldrig haft en større betydning i det samlede regnskab. Dels var Collins breve altid meget kortfattede, dels kom den faderlige velgører og hans protegé på afstand af hinanden i takt med Andersens voksende berømmelse og trang til at henvise til denne.

Men nye venner kom til. Fra midten af 1850'erne bliver H.C. Andersen for alvor en hyppig gæst på de danske herregårde ikke mindst Basnæs og Holsteinborg, og blandt det københavnske borgerskab fandt han også nye tilholdssteder. Gennem August Bournonville stiftede han bekendtskab med den velhavende jødiske vekselmægler Martin R. Henriques og hans meget musikalske hustru Therese, og det var her, han også lærte Henriques' søster og svoger, Dorothea og Moritz G. Melchior at kende. Som det fremgår af Niels Oxenvads indledning, der giver en særdeles læseværdig og nødvendig indføring i den store familie (Moritz Melchior havde 15 søskende og fru Melchior var et ud af 17 børn!), gik der dog flere år, før familien Melchior så at sige overtog – heldigvis uden misundelse eller problemer – H.C. Andersen fra Therese og Martin R. Henriques, som han fortsat plejede venskabelig omgang med. Og der gik yderligere en rum tid, inden H.C. Andersen og Dorothea Melchior blev pennevenner. Den øvrige familie inklusiv Moritz Melchior befandt sig altid på sidelinien! Den sidstnævntes del af korrespondancen begrænser sig som regel til en efterskrift på nogle få mere eller mindre intetsigende linier i hustruens breve, hvilket dog ikke siger noget om de to mænds venskabelige forhold. Modsat fx H.C. Andersens herregårdsbekendtskaber, hvor ægtemændene tydeligvis ikke delte hustruernes entusiastiske beundring for digteren, var Moritz Melchior en virkelig ven men også travlt optaget af sine forretninger og andre gøremål, der bl.a. talte medlemskab af Folketinget og Københavns Borgerrepræsentation i en periode. Hverken han eller hustruens betydning for den aldrende H.C.

Andersen kan på nogen måde underdrives, og det var på deres landsted Rolighed på Østerbro, at Andersen tilbragte sin sidste tid til sin død 4. august 1875 kærligt passet og plejet af fru Melchior.

Som nævnt falder H.C. Andersens hovedværker før brevvekslingen med Melchiors kom i stand. De store romaner og selvbiografierne var for længst skrevet, og de eventyr, der sikrede Andersen en plads blandt klassikerne lå også bag ham. Dermed ikke være sagt, at han ikke skrev vægtige værker på sine ældre dage, men eventyr som *Gartneren og Herskabet* og *Tante Tandpine* eller den lille roman *Lykke-Peer* udgør dog kun en meget begrænset del af hans samlede produktion. De store rejser, der affødte *Improvisatoren*, *En Digters Bazar* og *I Sverrig* samt breve fyldt med indtryk af kunst og natur, var også et overstået kapitel. Det var ikke museumsbesøg eller store naturoplevelser, han søgte på sine rejser i de senere år af sit liv, men en dulmen af den rastløshed, der fik ham til at sammenligne sig selv med en perpendikel og en søgen efter bekræftelse på den berømmelse, der havde været målet for hans stræben, da han kom til København i 1819, men som han nu ganske langsomt paradoksalt nok samtidig måtte indse var en tom skal, efterhånden som han blev ældre. Det er i dette krydsfelt mellem rastløshed, bekræftelse på berømmelsen, livslede og behovet for at skrive og ikke mindst modtage breve, at H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior udspiller sig.

Niels Oxenvads indledning giver dels en præsentation af de enkelte medlemmer af familien Melchior først og fremmest Dorothea Melchior samt en redegørelse for udgivelsesforholdene omkring forgængerer for *H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior* nemlig Elith Reumerts *H.C. Andersen og det Melchiorske Hjem* (1924), men det er næsten symptomatisk, at den i realiteten ikke fortæller det mindste om H.C. Andersens breve. Om udgiveren har været sig dette bevidst eller ikke, er selvfølgelig umuligt at afgøre, men Niels Oxenvad kunne med rette have citeret Paul V. Rubows indledning til *H.C. Andersens Breve til Therese og Martin R. Henriques 1860-75* (1932): "Der er forskellige Omstændigheder, man gør vel i at erindre før Læsningen. De er skrevne af en meget ældre Mand til et ungt Ægtepar, som først har lært ham at kende, da hans Personlighed var formet og fæstnet; deraf den fuldkomne Sikkerhed og Egalitet i Tonen. De er skrevne uden al Tanke paa Trykken, er slet ikke beregnede paa at læses af os, derpaa beror just deres Tiltrækning. Det er en fortrolig Pludren om alt Muligt. H.C. Andersen i Morgensko kan man gerne sige. De giver

os, hvad ingen Historiker kan give, et Genskin af selve Øjeblikket, det flygtigste Flygtige [...] Der er intet Dramatisk i Bogen: Forholdet mellem Parterne var uden Skygger. Dens Indhold er ikke hastigt oplevet og følt, men det er flygtigt ført i Pennen. Dog inden Andersen satte Pennen til Papiret, har han faaet Tid til at puste noget gyldent Pulver paa det vaade Blæk, det skinner endnu deraf" (s. 14). Man kunne også formulere det på en anden måde. Andersens breve til fru Melchior er en udvidelse af eller et særdeles væsentligt supplement til dagbøgerne, men til forskel fra dagbøgerne, som han utvivlsomt var sig bevidst en dag ville blive udgivet, var det samme måske ikke tilfældet med brevene til Melchiors.

Værdien af Niels Oxenvads store brevudgave er altså ikke som kilde til belysning af tilblivelsen af Andersens digtning herunder et indblik i digterværkstedet. Det er mennesket Andersen, man møder, og sidst men ikke mindst er det også mennesket Dorothea Melchior, der træder frem i fuld karakter, ligesom der oprulles et særdeles interessant tidsbillede. Hvad det sidstnævnte angår, er fru Melchiors breve så absolut de mest værdifulde, ikke mindst fordi H.C. Andersens brevstof fra rejser og herregårdsoophold for store deles vedkommende kendes fra hans øvrige korrespondancer og dagbøgerne, selv om man ved sammenligning mellem de forskellige brevvekslinger kan se, at han var sig den enkelte adressats interesser og bekendtskaber bevidst.

Når fru Melchior i et af de første breve til Andersen den 20. december 1865 skriver, at både hun og hendes mand oprigtigt påskønner det venskab, han viser dem ved at gæste deres hus og tilføjer, at H.C. Andersen må erindre, "at De Intet har at takke mig for, da det er Dem, der yder, og mig, der modtager" (1, s. 97), er der ingen tvivl om, at hun mente det, selv om H.C. Andersen utvivlsomt, som Niels Oxenvad skriver, absolut ikke altid har været en let gæst, og da slet ikke blev det de sidste sygdomsplagede år. Men når det gælder brevskrivningen, dementeres hendes påstand uden videre i hvert fald set med eftertidens og en udenforståendes øjne. Her var Andersen så absolut ikke kun den ydende men tværtimod den nydende. I mange henseender er Dorothea Melchiors breve langt mere interessante end H.C. Andersens, måske også fordi hun dels ikke lå under for den samme egocentriske holdning som han, hvad der på hans ældre dage ofte betød en næsten endeløs opregning af den "nådige" modtagelse, han fandt alle steder, dels kan fortælle noget, man ikke finder i Andersens øvrige brevvekslinger, og dels var en fremragende brevsriver.

Man kan med rette glæde sig over, at hun, som hun selv spøgende skriver, ikke har tid til at gøre sine breve korte. Når man har vænnet sig til hendes specielle stil, der karakteriseredes ved omvendte ordstillinger som fx “Jeg synes udmærket godt om den, det er et let Versemaal og er der mange smukke Tanker”, hvor det på normalt dansk ville hedde “og der er mange smukke Tanker” (1, s. 97), forstår man, hvorfor Andersen gerne så brev fra fru Melchior. Hun fortæller om stort og småt. Specielt fokuserer hun på teatret og musikens verden, hvor man får et glimrende indblik i det københavnske koncert- og teaterliv, men man noterer sig fx også hendes førstehåndsbeskrivelse af festlighederne omkring prinsesse Alexandras afsked, inden hun rejste til England for at blive gift med prinsen af Wales i 1863. Men hendes bedste breve er skrevet under de mange rejser, hun og Moritz Melchior foretog ikke mindst til Sydeuropa og Nordafrika pga. døtrenes helbred. Kvaliteten af disse breve minder om Andersens breve fra de store udenlandsrejser i 1833-34 og 1840-41, hvor han stadig havde blikket åbent for naturen og seværdighederne.

Både H.C. Andersens breve og fru Melchiors egne tegner et billede af hende som et varmt menneske med socialt engagement, og hun viger heller ikke tilbage for at omtale politiske spørgsmål modsat H.C. Andersen, der kun i få tilfælde virkelig tog stilling, som det fx var tilfældet, da han modsat de fleste indså og forsvarede nødvendigheden af tilbagetoget fra Dannevirke i 1864 (1, s. 91). Netop derfor virker Dorothea Melchiors manglende forståelse for arbejdernes sag i forbindelse med Slaget på Fælled i 1872 måske så meget mere overraskende. Ganske vist var hun ligesom Moritz Melchior orienteret mod de nationalliberale, men alligevel kan det være svært at undskylde hende. Niels Oxenvad gør det til en vis grad i sin indledning – i øvrigt i forbindelse med hvad Reumert medtog og ikke medtog i sin udgave, idet han undlod denne passage – med henvisning til, at hun, bourgeoisifruen, året før havde kunnet læse om kommunardopstanden i Paris. Men han skriver dog samtidig, at det virker helt absurd, at hendes største bekymring i denne situation var kronprinsesse Lovisas afbud til et arrangeret “preview” af fru Melchiors sømandsbasar, inden den åbnede for publikum. At Fælledslaget i øvrigt var en begivenhed, der gjorde et dybt og varigt indtryk på hende, får man bevis på i et brev til Andersen året efter 5. maj 1873, hvor hun skriver: “Idag er det Aarsdagen at Socialisterne holdt Møde paa Fælled og at Arestationerne foregik paa deres Førere; denne Dag vil

de nu benytte til atter idag at holde Forsamling paa Fælleden hvilket Politiet ikke har nægtet, og nu Klokkeren 5 skal de forsamles, men da der er stærk Vagt, troer man at det vil løbe af uden Optøier" (2, s. 642). Om hun har billiget tilladelsen fra politiet eller ikke, fremgår i øvrigt ikke. I samme brev afslører hun også, at hun ikke var uden temperament, når det gjaldt politiske spørgsmål. I forbindelse med en omtale af finanslovsforhandlingerne hedder det: "Venstre", som nok havde en Følelse af at Loven vilde gaa igjennem, sendte nu herud alle de giftige Pile, som de kunde udsende og især spyedes der Galde og onde skammelige Fornærmelser, af et foragtet Medlem, Tauber, imod Ministrene, især mod Hall, saa at han var nødt til at tage til Gjenmæle, uagtet "Højre" var bleven forud enige om at de aldeles ikke vilde blande dem i Discussionen" (2, s. 641). Her tilkendegiver hun klart sin nationalliberale holdning. Den samme havde hendes mand, som i øvrigt ifølge indledningen absolut ikke billigede, at de nationalliberale var godt på vej over i højrepartiet.

Som nævnt har Niels Oxenvad skrevet en fyldig indledning, hvori en række medlemmer af Melchiorfamilien præsenteres. Den efterlader dog spørgsmål, man gerne havde set besvaret. Det fremgår, at Dorothea Melchior voksede op i et strengt jødisk-ortodokst hjem, men at de mange adfærds- og spiseregler ikke kom til at sætte præg på de hjem, som hun og hendes søskende siden opbyggede. Men hvad var årsagen til, at dette skete? Var det et udtryk for et oprør eller et ønske om at assimilere sig? Det fortælles der desværre intet om, og behovet for et svar i så henseende virker så meget mere påkrævet, eftersom Moritz Melchior i en periode var medlem af repræsentantskabet for Mosaisk Trossamfund. Under alle omstændigheder kan man nok drage den konklusion, at en af grundene til, at den i øvrigt religiøst tolerante H.C. Andersen sikkert befandt sig så godt sammen med de to jødiske familier Melchior og Henriques, uden tvivl har været deres meget afslappede holdning til religionen. Jødedommen har spillet lige så stor eller rettere lille en rolle i hverdagen for dem, som kristendommen eller måske snarere kirken gjorde for Andersen, og man forstår godt, at Andersen kunne opfordre dem til at overvære passionsspillene i Oberammergau. Niels Oxenvad finder ganske vist opfordringen nærmest taktløs (1, s. 40), men synes her at overse, at Melchiors fx opsøgte katolikken og munken Albert Küchler i hans romerske kloster og gerne besøgte kirker. I øvrigt kan man undre sig lidt over, at udgiveren skriver: "Hvis man ikke vidste bedre, skulle man

tro, at disse jøder var ligeså pæredanske som H.C. Andersen selv.” Melchiors ville givetvis have protesteret mod denne formulering, der blander nationalitet og religion. Der er ingen tvivl om, at de følte sig ligeså pæredanske som Andersen, når det gjaldt det nationale sindelag. At de skulle have indtaget en sionistisk holdning er der absolut ingen indikationer af. Retteligt burde der måske have stået, at de var ligeså afslappede i religiøs henseende som Andersen.

H.C. Andersens brevveksling med familien Melchior er forsynet med en fyldig – og meget personlig præget – kommentar, der klart afspejler, at H.C. Andersen trods alt er hovedpersonen. I realkommentarerne til fru Melchiors breve inddrages Andersen til stadighed. Når hun fx omtaler Bjørnstjerne Bjørnsons “De Nygifte”, noteres det i kommentaren ikke blot, at det var det første skuespil af Bjørnson, der opførtes i Danmark, men at det ved premieren var “med en tilfreds HCA på tilskuerpladsen” efterfulgt af et citat fra dagbogen (3, s. 25).

Niels Oxenvad har afstået fra at forbinde brevene med en forklarende mellemtekst under henvisning til, at de mellemliggende tidsrum, som ikke dækkes af breve, dels ikke er af særlig lang varighed, dels ofte er dækket ind af brevtteksterne selv, ligesom han skriver, at kommentarerne i nogen grad kan råd bod på manglende forbindende tekster i kraft af deres fylde. Om man vil være enig i dette synspunkt er selvfølgelig en smagssag, men man kan undertiden savne kommentarer med Andersens rejseruter, ligesom Niels Oxenvad kun i begrænset omfang har henvisninger til parallelsteder i andre breve osv. Når det er sagt, må man fremhæve det enorme arbejde, der ligger bag udarbejdelsen af kommentaren, ikke mindst når det gælder identificeringen af diverse medlemmer af Melchiorfamilien, der optræder i brevene. Mange af dem hed det samme, og det må kræve et indgående kendskab til deres liv og virke at skelne mellem dem.

Det eneste hjertesuk man derudover kan komme med er, at udgaven beklageligvis ikke er forsynet med linietæller. Da kommentaren desuden er sat fortløbende i stedet for, at hver note begynder på en ny linie, kræver det stor opmærksomhed at læse brevttekster og kommentarer sideløbende.

Det angivelige formål med udgivelsen har været at råde bod på de mangler, som Elith Reumerts *H.C. Andersen og det Melchiorske Hjem* er behæftet med, og Niels Oxenvad har i sin indledning givet en særdeles interessant redegørelse for Reumerts arbejde, som ikke skete til udelt tilfredshed for Louise Melchior, datter af Dorothea og Moritz

G. Melchior. Han giver også et rystende eksempel på den vilkårlighed i tekstbehandlingen, som Reumerts udgave er udtryk for. Breve blev skrevet sammen, nye ord indføjet osv. Oxenvad undskylder dog delvist Reumert med henvisning til, at værket egentlig ikke skulle ses som en kildeudgave. Undskyldningen og formålsangivelsen burde egentlig have været overflødig. For det første har Niels Oxenvads store værk i sig selv sin berettigelse ved at bringe alle breve, der kendes. For det andet ved enhver, der har beskæftiget sig med H.C. Andersen, at Bille og Bøgghs, Edvard Collins og Reumerts brevudgaver absolut ikke lever op til de krav, moderne videnskab kræver. For det tredje er Reumerts bog underforsynet med kommentarer og registre. Alt det er der rådet bod på med Niels Oxenvads store værk, der i realiteten betyder, at H.C. Andersen-litteraturen indtil dato ret beset burde skrives om, når det gælder citater fra og henvisninger til Melchior-brevene, eftersom man med den nye udgave må konstatere, at man egentlig ikke ved, hvorvidt det virkelig er Andersen eller familien Melchiors tekst, men Reumerts konstruktioner, der citeres i ældre litteratur.

Kirsten Dreyer

